

اظہری نامہ

مجموعہ آثار محمد رضا اظہری طبسی

جلد دوم

پژوہش و بہ کوشش:

محمد باقری

سرشناسه	: اظهري، محمد رضا، ۱۲۹۹ - ۱۳۷۲.
عنوان و نام پديدآور	: اظهري نامه: مجموعه آثار محمد رضا اظهري طبسي / پژوهش و به كوشش و ويراستار محمد باقري.
وضعيت ويراست	: ويراست ۲.
مشخصات نشر	: مشهد: كتيبه ميراث شيعه، ۱۳۹۸.
مشخصات ظاهري	: ۳۰۹ ص: مصور.
شابك	: ۹۷۸-۶۰۰-۹۹۷۳۸-۷-۳
وضعيت فهرست نويسي	: فيبا
يادداشت	: كتابنامه.
عنوان ديگر	: مجموعه آثار محمد رضا اظهري طبسي
موضوع	: اظهري، محمد رضا، ۱۲۹۹ - ۱۳۷۲ -- مقاله ها و خطابه ها
موضوع	: اله ها، فارسي -- قرن ۱۴
موضوع	: -- th century ۲۰ Persian essay
شناسه افزوده	: باقري، محمد، ۱۳۶۹ - گردآورنده، ويراستار
رده بندي كنگره	: IR۱۵۳
رده بندي ديويي	: ۶۲/۸۶۴
شماره كتابشناسي ملي	: ۵۸۱۳۱۹۸

اظهري نامه

مجموعه مقالات محمد رضا اظهري طبسي

پژوهش و به كوشش: محمد باقري

ويراستار: محمد باقري

ناشر: كتيبه ميراث شيعه

چاپ نخست انتشارات كتيبه ميراث شيعه: ۱۳۹۸

شمارگان: ۲۵۰ نسخه

۶۰۰۰۰ تومان

حق چاپ محفوظ است

شابك: ۹۷۸-۶۰۰-۹۹۷۳۸-۷-۳

فهرست مطالب

۷.....	مقدمه.....
--------	------------

فصل یک: نسخه‌پزومی

۲۱.....	حقیقت استعاضه.....
۴۵.....	رساله صیحا و صدا.....
۵۹.....	مخمّس غنایار مدح امام علی (ع).....
۷۷.....	مقدمه کتاب تذکره علمای.....

فصل دو: ترجمه‌ها

۸۷.....	فصلی از کتاب سنی ملوک الاغ و نبیاء.....
۹۳.....	مصعب بن عمیر، شهید احد و دستگیر سفر اسلام.....

فصل سه: گلگشت‌های ادبی

۱۰۷.....	نمایشنامه بیژن و منیژه.....
۱۳۹.....	گمنامی بنام در تاریخ شعر فارسی.....
۱۵۴.....	قدیمی‌ترین شعر مذهبی در زبان فارسی.....

فصل چهار: گلگشت‌های تاریخی

۱۶۱.....	فاتحان مغلوب.....
۱۶۶.....	مهرگان.....

فصل پنج: نام‌ها و یادها

۱۷۳.....	استاد فرزاد درگذشت.....
۱۷۶.....	یادی از شادروان محمدحسین مهدی.....

فصل شش: از چیزهای دیگر

۱۸۳.....	کار یا بخت.....
----------	-----------------

ابتدا به ساکن ۱۸۵

معدل بیست ۱۸۸

تاریخچه کتابخانه فرهنگ مشهد ۱۹۱

فصل هفت: طبس پژوهی

امام زاده طبس ۱۹۹

ترجمه منظوم نامه امام رضا به حاکم طبس ۲۰۸

طیسین ۲۱۶

طبس شهر ده بود ۲۲۰

نامه جعفرخان زند به امیر محمدخان زنگویی شیانی (حاکم طبس) ۲۲۳

آش مراد ۲۲۸

شلغم شورا؛ خاطرات سیاح اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی منشی باشی طبسی ۲۳۸

مزار از میغان ۲۵۰

مزار پیر حاجات ۲۵۶

مزار پشاه ۲۶۲

فصل هشت: پاره‌های طبس پژوهی

نامه‌ها ۲۶۹

مشاهیر طبس ۲۸۰

آثار تاریخی طبس ۲۸۳

از چیزهای دیگر ۲۹۲

آثار دیگران درباره طبس ۳۰۰

مقدمه

محمدرضا اظهري در سال ۱۲۹۹ش در شهرستان طبس دیده به جهان گشود. یک ساله بود که پدرش که از یبى حسن فوت کرد و تحت سرپرستی مادرش قرار می‌گیرد. در هفت سالگی به تنها دبستانی که در صی دایر شده بود می‌رود و شش سال ابتدایی را در همان مدرسه تحصیل می‌کند. سپس برای اتمام تحصیلات خود به بیرجند مهاجرت می‌کند و در دانشسرای مقدماتی برای دو سال مشغول به تحصیل می‌شود. پس از پایان دانشسرای مقدماتی به استخدام وزارت فرهنگ در می‌آید و شغل معلمی را برای خود بر می‌گزیند. چند سال ابتدایی کار را، در روستاهای گناباد و قاین می‌گذرانند. سپس به طبس بازمی‌گردد و درخواست مادرش با درخواست انتقالی وی به طبس موافقت می‌شود.

پس از بازگشت به طبس تحصیلات خود را ادامه می‌دهد و موفق به اخذ دیپلم کامل می‌شود. همچنین مراحل ترقی را در فرهنگ طبس تا مرحله ریاست آن اداره می‌پیماید. در همین سال‌ها بود که با خانم صدیقه رضوانی که ایشان نیز معلم بودند ازدواج می‌کند. وی در سال ۱۳۳۸ش به منظور تحصیل در رشته ادبیات فارسی دانشگاه فردوسی مشهد برای همیشه به مشهد مهاجرت می‌کند و پس از چهار سال موفق به اخذ مدرک کارشناسی ادبیات می‌شود. ^۱سرانجام چند سال مانده به انقلاب اسلامی بازنشته می‌شود؛ اما به خاطر

۱. با توجه به تحصیل مرحوم اظهري در رشته ادبیات فارسی وی گاهی شعر می‌سروده که در ادامه نمونه‌ای از شعر او می‌آید:
در قرب حريم دوست دوشم جا بود خاموش لب و زبان دل گویا بود

شوق به کار علمی پس از تاسیس بنیاد پژوهش‌های اسلامی آستان قدس رضوی در گروه تصحیح متون آن مشغول به کار می‌شود و تا پایان عمر خود به کار در آنجا ادامه می‌دهد.

وی در مشهد از محضر اساتیدی نظیر علی اکبر فیاض، غلامحسین یوسفی و... استفاده می‌کند. و با افراد دانشمندی همچون تقی بینش، احمد نمایی، نجیب مایل هروی و ذبیح‌الله صاحبکار متخلص به «سُهی»^۱ دوستی و معاشرت داشته است. از ویژگی‌های اخلاقی ایشان صبر و خوش اخلاقی بوده است. دیگر اینکه به مطالعه و فعالیت علمی بسیار عشق می‌ورزیده

بودی شب قدر در هر شب به ز مَهِی
در قرب حریم دوست به م شمع دوش
گفتم شب قدر است و یزدانم قدر
۱۳۹۶/۱۰/۸ معنایت تا ابد ۹ ذیحجه ۱۳۹۶ق، شب وقوف عرفات با شب چله

۱. مرحوم صاحبکار حتی یکی از اشعار خود را به مرحوم سهروردی تقدیم کرده است که در ادامه می‌آید:

آزاده به احسان فلک کسار ندارد
بسی هنران از هنر خویش می‌زن دم
تا چند خوری خون جگر در پی دانش
سرمایه عمر از کفم رفت غمی نیست
در سینه ز بسی هم نفسی‌ها نفسم سوخت
جا در دل من ساخت ز هر جا غمی آمد
همواره ز خار ستم می‌رسد آزار
هرگز سهی از مرگ مرا بیم نباشد

گر که ششود تکیه به دیوار ندارد
بشان که بگری با که خریدار ندارد
این نخل بجان خود جگر بار ندارد
این بهره کم حسرت بسیار ندارد
این باغ مگر مرغ ذره دار ندارد
این خانه ویران در و دیوار ندارد
آن کسی که چو گل ذره‌ای آزار ندارد
زان صبح چه ترسم که شب تار ندارد

است. مهمترین زمینه پژوهشی وی طبس پژوهی بوده است. وی در ۲۹ آبان ۱۳۷۲ به علت کھولت سن دیده از جهان فرو می‌بندد.

تصویر مرحوم محمد رضا اظهري و مزار وی

شعر مزار مرحوم محمد رضا اظهري

بی‌گناه از خاک سر برداشتم
بستم اندر خاک با بار گناه
وین زمان خاک رهم ای ره‌گذر
با تکریم به خاک ره نگاه

از مرحوم اظهري چندین اثر قلمی باقی مانده است که ادامه به معرفی یکایک آنها پرداخته می‌شود:

تصحیح کتاب تذکره العلماء: یکی از علمایی که در قرن سیزدهم می‌زیسته و در رشته‌های مختلف علوم نیز تحقیقاتی داشته محمد بن سلیمان تنکابی دانشمند و فقیه شیعی است. وی صاحب تالیفات گوناگون است. یکی از آثار وی کتاب تذکره العلماء است که شامل شرح حال علما و مشایخ اجازه است از زمان خودش تا زمان ارباب کتب اربعه. مرحوم اظهري بر اساس نسخه‌ای منحصر به فرد اقدام به تصحیح این نسخه نمودند که در سال ۱۳۷۲ش

کتاب به چاپ رسيد. مقدمه کتاب يادشده که به قلم مرحوم اظهري است در فصل نسخه پژوهي کتاب حاضر آمده است. مرحوم اظهري در مقدمه به معرفي محمد بن سليمان تنکابني، نويسنده نسخه، معرفي آثار وی، موضوع کتاب، تصحيح ها و چاپ هايی که تاکنون از کتاب شده، اختلافات نسخ و چاپ ها و ویژگی های نسخه اساس پرداخته است. بايد گفت که اين تنها اثر چاپ شده مرحوم اظهري تا پيش از اين کتاب بوده است.

فصلی از کتاب سنی ملوک الارض و الانبياء: پايان نامه ليسانس مرحوم اظهري، ترجمه کتاب سنی ملوک الارض و الانبياء اثر حمزه اصفهانی را بوده که متأسفانه چاپ نشده است. تنها بخش چاپ شده از اين ترجمه، فصل نخست آن است که در قالب مقاله در نشریه فرهنگ خراسان چاپ شده است. مقاله يادشده در فصل ترجمه ها در کتاب حاضر آمده است. اين مقاله به پادشاهان نخستين ايران اختصاص دارد. ابتدا از منابعی که نويسنده برای نگارش اين فصل در اختيار داشته سخن گفته سپس به ابتدای تاريخ ايران پادشاهان آن از جمله کیومرث، هوشنگ، افراسياب، کي قباد، ضحاک، اسکندر می پردازد. سپس به تاريخ ايران در دوره پيشداديان، کيانيان، اشکانيان و ساسانيان که تا پيش از ظهور اسلام در ايران حکومت می کرده اند را دنبال می کند. افزون بر آثاری که تاکنون معرفي شد بايد از نقش محمدرضا اظهري در تدوين اين کتاب طبس شهري که بود نیز ياد کرد. وی در نگارش مباحث تاريخی اين کتاب به نويسنده کتاب يار باری رسانده است.

محمدرضا اظهري مقالات بسياری در نشریات زمان خود نوشته کرده است. نگارنده تمام مقالات يادشده را در کتاب حاضر گردآوری نموده است. لازم به ذکر است که بيشترين حجم

۱ برای آگاهی بيشتر رک: دانش دوست، يعقوب، طبس شهري که بود، جلد ۱ باغ های طبس، تهران: صدا و سيمای

جمهوری اسلامی ايران، ۱۳۶۹، جلد ۲ بناهای تاريخی طبس، تهران: سروش، ۱۳۷۶، شهرسازی و معماری طبس، تهران:

پژوهشگاه ميراث فرهنگی و گردشگری، ۱۳۹۶.

مقالات وی در زمینه طبس پژوهی است. کتاب در هشت فصل تدوین شده است. عناوین فصل‌ها عبارتند از: نسخه پژوهی، ترجمه‌ها، گلگشت‌های ادبی، گلگشت‌های تاریخی، نام‌ها و یادها، از چیزهای دیگر، طبس پژوهی و پاره‌های طبس پژوهی. در ادامه به معرفی مقالات، بر اساس چینش کتاب پرداخته می‌شوند:

حقیقت استعاده: از جمله فعالیت‌های علمی مرحوم اظهري نسخه پژوهی است. وی چندین نسخه خطی را تصحیح کرده که در قالب کتاب و مقاله چاپ شده که در ادامه به معرفی یکایک این نسخ پرداخته می‌شود: مولف نسخه حاضر نامعلوم است. مرحوم اظهري در مقدمه‌ای به معنای لغوی واژه استعاده و کاربرد آن در قرآن کریم و ادبیات فارسی و بعضی از تفاسیر می‌پردازد. سپس به معرفی نسخه شناسی نسخه یادشده می‌پردازد. سپس متن تصحیح شده می‌آید. نویسنده نسخه به اهمیت استعاده و وسائوسی که شیطان نسبت به آدمی روا می‌دارد، تعریف استعاده و مشتقات آن، تفسیر لغوی، روایی و برخی از لطایفی که از اعوذ بالله... می‌آید پرداخته است.

رساله صیحه و صدا: مرحوم اظهري در این مقاله با واژه شناسی دو واژه صیحه و صدا، زندگانی مولف نسخه و اطلاعات نسخه شناسی نسخه می‌پردازد. سپس متن تصحیح شده آمده است. مولف نسخه این رساله را که شامل مطالبی در توحید و یکتا شناسی است به خواهش دوستی نوشته و آن را در یک صیحه و چند صدا تنظیم کرده است. مطالب نسخه از احاطه نویسنده بر فلسفه و ادبیات و سایر علوم عقلی و نقلی حکایت دارد.

مخمس طغرا در مدح امام علی (ع): مرحوم اظهري در مقدمه خود به اهمیت و جایگاه اشعار دینی ائمه، معرفی طغرای مشهدی، توصیف مخمسی که در مدح امام علی (ع) سروده و اطلاعات نسخه شناسی نسخه پرداخته است. شاعر در صد و هجده بند که مصرع پنجم هر

يك از بندها به نام امام علي (ع) ختم می‌شود و در خلال ابیات آن به صفات، معجزات، احادیث امام علي (ع)، آیات قرآن که به امام علي (ع) اشاره دارد سروده است.

مصعب بن عمير، شهيد احد و نخستين سفیر اسلام: نویسنده در این مقاله با نثری زیبا و دلکش زندگانی مصعب بن عمير را به تصویر کشیده است. نویسنده به جایگاه خاندان عبدالدار، خانواده مصعب و زندگی متمولانه‌ای که پیش از پذیرش اسلام داشته، زمینه‌ها و چگونگی آیدن مصعب به اسلام، اذیت و آزارهایی که از سوی اشراف مکه و خانواده به خاطر مسلمان شدن متحمل شد تا این که سرآخر مجبور به هجرت به حبشه شد. بازگشت نخستین مسلمانان از مکه و مهاجرت دوباره آن‌ها، کارساز نبودن فرستادن عمر بن عاص و عبدالله بن ابی ربيعه برای بازگرداندن مسلمانان از حبشه، بازگشت مصعب از حبشه و روزگار دشواری که بر مصعب در حبشه گذشت، بیعت اهالی مدینه با پیامبر (ص) و درخواست اعزام مبلغ برای تعلیم آداب و سنن اسلامی، ملکه نیکوی مصعب در مدینه و بازگشت به مکه، داستان نفرین کردن مادر مصعب وی را به حلال اسلام آوردن، مهاجرت مصعب به مکه همراه با دیگر مسلمانان، جنگ احد، شکست مسلمانان در این جنگ، شهادت مصعب و اندوه پیامبر (ص) از موضوعاتی است که در این مقاله بدان پرداخته شده است.

نمایش نامه بیژن و منیژه: نویسنده برای آشنایی بیشتر اشعار امویان با شاهنامه فردوسی، داستان بیژن و منیژه را به شکل نمایش نامه در پنج پرده تنظیم و در این مقاله عرضه کرده است. در ابتدای هر پرده بازیگران به ترتیب ورود به صحنه، اشعاری که باید خوانده شود و چگونگی طراحی صحنه آمده است.

گمنامی بنام در تاریخ شعر فارسی: در مقاله حاضر نویسنده به معرفی امیر ملک محمود از شاعران سده هفتم هجری پرداخته است. پیشینه این خانواده و جایگاه ایشان در میان

سلسله‌های محلی آذربایجان قرن هفت، بی مهری منابع ادبی و تاریخی در ثبت اطلاعات درباره وی از مطابی است که در این مقاله ذکر شده است. نویسنده در نهایت، اطلاعاتی که از اشعار شاعر درباره زندگانی وی به دست می‌آید را استخراج نموده و چند نمونه از اشعار وی در قالب‌های گوناگون که حکایت از تبحر وی دارد را ذکر کرده است.

قدیمی: بن شعر مذهبی در زبان فارسی: نویسنده ابتدا درباره نظریه‌های گوناگون درباره نخستین شعر فارسی و مضامین این اشعار سخن گفته سپس از خسروی سرخسی یاد کرده که در قرن چهارم می‌زیسته. اشعاری مذهبی از وی باقیمانده، زان پس از کسایی مروزی سخن گفته که به طور گسترده سرودن اشعار دینی همت گماشته و شعر را در استخدام عقیده درآورده سخن گفته است. در انتها نمونه‌هایی از اشعار وی ذکر شده است.

فاتحان مغلوب: نویسنده در این مقاله کوشیده تا غلبه فرهنگی ایران بر اقوام مهاجمی که موفق شدند برای مدتی بر ایران حکومت کنند، نشان دهد. بر همین اساس به تاریخ ایران تا پیش از حمله اسکندر اشاره کرده سپس به حمله اسکندر و ناتوانی وی در برپایی نظم نوینی که مد نظر داشت و غلبه فرهنگی ایرانی‌ها بر وی و میراث ایران وی اشاره کرده، سپس به تاریخ اشکانیان و ساسانیان، ورود اعراب مسلمان به ایران، تاثیرات گوناگونی که ایرانیان بر تمدن اسلامی گذاشتند، نقش ایرانیان در گسترش علوم اسلامی، تاثیرات منسوب حمله مغول و تیمور به ایران، ظهور صفویه و نقش آن در گسترش علوم اسلامی، نقش زائر و کریم خان در بیرون راندن اقوام مهاجم به ایران اشاره کرده است.

مهرگان: نویسنده در این مقاله به جایگاه جشن مهرگان و نوروز نزد ایرانیان پرداخته، ریشه کلمه مهر و معانی آن، نظرات دانشمندان درباره آن، آیین مهر در ایران باستان، نظرات مختلف درباره پیدایش جشن مهرگان، تاثیر آیین مهر در ادبیات فارسی پرداخته است.